

უადრესად მნიშვნელოვანი ფაქტია, რომ სწავლა-სწავლების ახალმა ფორმამ შესაძლებელი გახადა მასთან ციფრული ტექნოლოგიების მჭიდრო ინტეგრირება და მათი ფუნქციების მიზნობრივი გამოყენება მოსწავლეთა კოგნიტური და მეტაკოგნიტური უნარების განვითარებისათვის. ონლაინსწავლების იძულებითმა რეჟიმმა და ამ ფონზე პროცესის ეფექტიანად წარმართვის გზების ძიებამ მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი, აგრეთვე, როგორც მასწავლებელთა ინდივიდუალურ პროფესიულ განვითარებას, ისე ახალ გამოწვევებთან გასამკლავებლად კოლეგიალური ურთიერთდახმარების გარემოში ჯანსაღი თანამშრომლობითი კულტურის ჩამოყალიბებას. პანდემიური გამოცდილება მომავალში უთუოდ დიდად წაადგება საყოველთაოდ „გახსნილ“ საგანმანათლებლო სივრცეს.

Marine Turashvili

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

Accessibility of the Archival Materials During Covid-19 Pandemic

2020 was hard time for the World because of the pandemic of Covid-19. Offices, educational system, scientific-research centers, etc., were forced to change their style of life and started online working. Hence electronic libraries, websites of archives, data base, electronic platforms became important sources for the scientists. According to the world statistics from the point of view of accessibility the first place occupies Lietuva – 86. 81%. Georgia occupies eighth place 70. 99%, much more closed is Uzbekistan – 31.87.

Folklore Archive of Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature have started electronic systematization and retrodigitalization of the archive materials since the 90s of the past century that makes possible to access the materials by internet.

Key words: Archival Materials, Pandemic, Data Base.

მარინე ტურაშვილი

საქართველო, თბილისი

შოთა რუსთაველის სახელობის

ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

საარქივო მასალების ხელმისაწვდომობა Covid-19 პანდემიის პირობებში*

2020 წელი საკმაოდ რთული აღმოჩნდა მსოფლიოსათვის, რადგან დადგა **Covid-19**-ად წოდებული პანდემიის წინაშე. საქმიანობის ყველა სფერო: სკოლები, უნივერსიტეტები, სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებები და ა.შ. – იძულებით გადავიდა „ონლაინ“ მუშაობაზე. ცხადია, მკვლევარებისთვის საარქივო მასალებზე წვდომის ერთადერთი წყარო გახდა ინტერნეტი. შესაბამისად, ელექტრონული ბიბლიოთეკები, არქივების ვებგვერდები, მონაცემთა ბაზები და ელექტრონული პლატფორმები გახდა ის მნიშვნელოვანი წყაროები, რომლებითაც უნდა ესარგებლათ მკვლევარებს. ამ მხრივ კი უმნიშვნელოვანესი იყო არქივების ღიაობა და მასალების ხელმისაწვდომობა. ჩვენი კვლევა ეყრდნობა ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტის (**IDFI**) მიერ 2018-2020 წლებში მოგროვებულ სტატისტიკურ მონაცემებს, რომლებიც ხელმისაწვდომია შემდეგ ვებგვერდზე: იხ., <http://www.open-archives.org/en/newsblogs/interestingnews/36>.

ახალ გამოწვევას მსოფლიო მეტ-ნაკლებად მომზადებული შეხვდა. ამ ყველაფერში მნიშვნელოვანი იყო ის ფაქტი, რომ 21-ე საუკუნეში ჰუმანიტარული მეცნიერება უახლესი ტექნოლოგიური საშუალებებით დოკუმენტირებულ და არქივირებულ ინტერდისციპლინურ კვლევით რესურსებს ეფუძნება. ამ ყველაფერს კი საფუძველი ჩაუყარა ტექნოლოგიების განვითარებამ და ცხოვრებასა თუ საქმიანობაში აქტიურად პრაქტიკულმა გამოყენებამ. თანამედროვე ტექნოლოგიურ გამოწვევებს არც სახელმწიფო არქივები ჩამორჩა. ბოლო წლებში ჩატარებული სტატისტიკური კვლევების

* „კვლევა განხორციელდა „შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის“ ფინანსური მხარდაჭერით [PHD-19-3709, „თანამედროვე ქართული ნარატიული ფოლკლორი (ზეპირი ისტორიების მიხედვით)].“

თანახმად, თვრამეტი შეფასებული ქვეყნიდან ღიაობის რეიტინგის მიხედვით, პირველ ადგილზეა ლიეტუვია (86.81%) მომდევნოზე კი – ლატვია (83.23%). საქართველო ამ კვლევაში მერვე ადგილზეა 70.99%-ით. ამავე წყაროზე დაყრდნობით, 31.87%-ით კი ყველაზე დაბური აღმოჩნდა უზბეკეთი (იხ:<http://www.open-archives.org/en/rating>).

Covid-19-ად წოდებულმა პანდემიამ მსოფლიო კიდეც ერთხელ დაარწმუნა ელექტრონული რესურსებისა და ონლაინპლატფორმების აუცილებლობისა და გამოყენების წინაშე. სტატისტიკური კვლევების თანახმად, უკრაინის სახელმწიფო არქივები მოქმედებდნენ ყველაზე აქტიურად და გამჭვირვალედ პანდემიის დროს: ისინი ყოველთვიურად აქვეყნებდნენ სრულყოფილ მიმოხილვებს სახელმწიფო არქივების მუშაობის შესახებ, რაც ძირითადად შეეხებოდა ახალი ელექტრონული რესურსების შექმნას და დოკუმენტების გაციფრულებას. ასევე აქტიურობით გამოირჩეოდა ლიეტუვის არქივი (იხ., <https://eais-pub.archyvai.lt/eais/>), სადაც დაფუძნდა „კულტურის საგანგებო ფონდი“, რომლის 40% ისეთ პროექტებს უჭერდა მხარს, რომლებიც საარქივო მასალების ხელმისაწვდომობას უზრუნველყოფდა, მათ შორის საარქივო დოკუმენტების გაციფრულებას. ლატვიის არქივმა, მიუხედავად დისტანციური მუშაობისა, არ შეწყვიტა გენეალოგიური ხასიათის კვლევების ჩატარება მაშინ, როდესაც მასზე უარი თქვა ბელარუსის ეროვნულმა არქივმა. რაც შეეხება უნგრეთს, მან შეამცირა არქივების დაფინანსება, ხოლო ყაზახეთის არქივების უმრავლესობა ცნობებს დისტანციურადაც არ გასცემდა. ამ მხრივ საქართველოს ეროვნულმა არქივმაც გადადგა გადამწყვეტი ნაბიჯები, რადგან მკვლევრებს, გარდა გენეალოგიისა, დარბაზებში მუშაობის ნებას რთავდა.

2019 წელს ჩატარდა კვლევა, რომლის ფარგლებშიც საბჭოთა რესპუბლიკებისა და აღმოსავლეთის ბლოკის 18 ქვეყნის არქივები შეისწავლეს ღიაობისა და მასალების ფართო ხელმისაწვდომობის თვალსაზრისით (იხ., <http://www.open-archives.org/en/newsblogs/interestingnews/36>). ამ მხრივ პირველ ადგილზეა ლიეტუვა (86.81%), მას მოჰყვება ლატვია (83.23%), ბულგარეთი (81.25%), უკრაინა (80.8%). აღნიშნული არქივები მოხვდნენ ე.წ. „მწვანე ზონაში“, რომელიც გულისხმობს 80%+ ღია არქივებს. „მწვანე

ზონასთან“ საკმაოდ ახლოსაა ჩეხეთისა (79.29%) და პოლონეთის (78.43%) არქივები, უნგრეთმა (74.46%) დაიკავა მეშვიდე ადგილი და საქართველომ (70.99%) კი მერვე, ხოლო რუმინეთმა (70.83%) და მოლდოვამ (69.9%) – მეცხრე და მეთექვსმეტი ადგილები. რეიტინგის მიხედვით, ქვეყნები ყველაზე ნაკლებად ღია არქივებით იყო: ბელარუსი (42.17%), ყირგიზეთი (41.21%) და უზბეკეთი (31.87%). ყველა ამ ქვეყნის ყოფილი სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის (КГБ) არქივები სრულად დახურულია.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ისეთი არქივები, რომელთაც საერთოდ არ აქვთ ვებგვერდი. ასეთებია:

- ბელარუსის უშიშროების (КГБ) არქივი;
- აზერბაიჯანის შსს არქივი;
- უზბეკეთის უშიშროების (КГБ) არქივი;
- ყირგიზეთის შსს არქივი;
- ტაჯიკეთის ორივე არქივი;
- სომხეთის უსაფრთხოების სამსახურის არქივი;
- რუსეთის უსაფრთხოების ფედერალური სამსახურის (ФСБ)

არქივი.

„ონლაინსერვისები“ სუსტად განვითარებული აქვთ შემდეგ არქივებს:

- აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ეროვნული უსაფრთხოების სამსახურის არქივებს;
- ყაზახეთის რესპუბლიკის, ყარაღანდას რეგიონის მთავარი პროკურატურის სამართლებრივი სტატისტიკისა და სპეციალურ საქმეთა კომიტეტის არქივებს;
- მოლდოვის ორივე არქივებს.

საყურადღებოა კიდევ ერთი ფაქტორიც: ზოგიერთი ზემოხსენებული არქივის ვებგვერდზე განთავსებულია ძველი აღწერების (ე.წ. დავთრების) დასკანერებული ვერსიები, მათ არ აქვთ ელექტრონული საძიებელი და, შესაბამისად, დისტანციურად შესაძლებელია მხოლოდ ამ აღწერების დათვალიერება და არა საჭირო ინფორმაციის სწრაფად მოპოვება. ასეთივე აღწეროლობები ვებგვერდზე განთავსებული აქვს, მაგალითად, საქართველოს ეროვნულ არქივსაც.

IDFI-და მისი პარტნიორების მიერ **Covid-19**-ის პანდემიის დროს 10 სხვადასხვა ქვეყნის არქივებში განხორციელებული ცვლილებების მონიტორინგისა და შეფასების შედეგად რამდენიმე ტენდენცია გამოიკვეთა: უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ განხილულ ქვეყანებში პანდემიასთან დაკავშირებით არ შეცვლილა არც საარქივო კანონმდებლობა და არც საარქივო და საქმისწარმოების წესები, თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ათივე ქვეყანაში პანდემიასთან დაკავშირებით შიდა რეგულაციები და ზოგადი წესები, რომლებიც მიიღეს, რაც გულისხმობდა: დახურულ სივრცეში პირბადის ტარების ვალდებულებას, სოციალური დისტანციის დაცვას, სანიტარიისა და ჰიგიენის ნორმების დაცვას და ა.შ. ამასთანავე, არც ერთ ქვეყანაში, პანდემიის გამო, არქივებიდან არ გაუთავისუფლებიათ თანამშრომლები, მიუხედავად იმისა, რომ რიგ შემთხვევებში (მაგალითად, უნგრეთი) არქივების ბიუჯეტი შემცირდა.

საგანგებო მდგომარეობაში არქივების ეფექტური მუშაობის კუთხით კვლევის შედეგად გამოვლინდა საუკეთესო პრაქტიკის რამდენიმე მაგალითი. მიუხედავად იმისა, რომ IDFI-ის არქივების ღიაობის რეიტინგში ბელარუსის არქივები (იხ., <http://www.open-archives.org/en/newsblogs/interestingnews/36>) მნიშვნელოვნად ჩამორჩებიან დანარჩენ ქვეყნებს, პანდემიის პირობებში ეფექტურად იმუშავა. პანდემიის დაწყებიდან მალევე არქივებში დაინერგა სიახლე – დაინტერესებულ პირებს შეეძლოთ საარქივო დოკუმენტები შეკვეთა და სკანირებულ ასლებს იღებდნენ. ყველა ამ სახის შეკვეთა დადგენილ ვადებში სრულდებოდა და შესაბამისი საფასურის გადახდის შემდეგ ჩვეულებრივი ან ელექტრონული ფოსტით ეგზავნებოდათ დამკვეთებს, გამონაკლისი იყო მხოლოდ გენეალოგიური ხასიათის დოკუმენტები, რომელთა მოძიებაც განმცხადებელთა დიდი რაოდენობისა და სამუშაოს მოცულობიდან გამომდინარე შეწყდა.

პანდემიის პირობებში საუკეთესო მუშაობის თვალსაზრისით უნდა აღინიშნოს უკრაინის გამოცდილება (იხ., <https://avr.org.ua>) და მისი სახელმწიფო საარქივო სამმართველოს მიერ განხორციელებული დროული და ეფექტური ღონისძიებები. გარდა ზოგადი უსაფრთხოების წესებისა თანამშრომლებისა და სტუმ-

რებისთვის, სამმართველო ყოველთვიურად, და ზოგჯერ ყოველ-კვირეულად, ამზადებდა სრულყოფილ მიმოხილვას უკრაინის სხვადასხვა არქივის მუშაობის შესახებ. ეს გულისხმობდა:

- დოკუმენტების ელექტრონული კოლექციების განახლებას,
- საარქივო აღწერების „ონლაინ“ გამოქვეყნების დინამიკას,
- ელექტრონული რესურსების / მონაცემთა ბაზების დამატებას,
- საინფორმაციო წიგნებისა და ანბანური საძიებლების ონლაინ

გამოქვეყნებას,

- სხვადასხვა კოლექციის გაციფრებას და ა.შ.

ეს ინფორმაცია ხელმისაწვდომია ვებგვერდითა და არქივების სოციალური მედით. რაც შეეხება საარქივო სერვისებს, უკრაინის არქივები ამ მხრივ პანდემიამდეც საკმაოდ რეიტინგული იყო IDFI-ის არქივების ღიაობის რეიტინგში, რადგან ეფექტურად ემსახურებოდნენ მკვლევარებს „ონლაინ“ რეჟიმშიც, პანდემიის პირობებში კი კიდევ უფრო გააუმჯობესეს. ამის მაგალითია უკრაინის უშიშროების სამსახურის უწყებრივი არქივი, რომელიც მკვლევართა დარბაზების დახურვის შემდეგ დაინტერესებულ პირებს „ონლაინ“ რეჟიმში სრულიად უფასოდ აწვდიდა სკანირებულ დოკუმენტებს. ასევე, პანდემიის დროს, უკრაინის უშიშროების სამსახურის არქივმა გამოაქვეყნა მნიშვნელოვანი საარქივო დოკუმენტებიც. ამასთან უკრაინამ პანდემიის გამო მკვლევრებისგან დაცლილი დარბაზები ეფექტურად გამოიყენა და პარალელურად დაიწყო მათი განახლება და თანამედროვე ტექნიკით აღჭურვა.

უკრაინაში საარქივო საზოგადოებამ წამოიწყო კამპანია, რომელიც გულისხმობდა COVID-19-თან დაკავშირებული თანამედროვე დოკუმენტების ციფრული არქივის შექმნასა და შესაბამისი წესით შენახვას. ეროვნულმა არქივმა დაიწყო უკრაინის სახელმწიფოს პანდემიასთან ბრძოლის ამსახველი დოკუმენტების მოგროვება, შენახვა და კოლექციონირება, რათა მომავალში მკვლევართათვის გამარტივებულიყო COVID-19-ის პანდემიის პერიოდის შესწავლა. ეს შეიძლება ჩავთვალოთ საუკეთესო პრაქტიკად, რომელიც უნდა გაიზიარონ სხვადასხვა ქვეყნის არქივებმაც, რათა დროულად შეიქმნას სისტემატიზირებული საარქივო კოლექციები COVID-19-ის პანდემიის შესახებ მომავალი თაობებისთვის (იხ., <https://avr.org.ua>).

ასევე, უკრაინის სახელმწიფო საარქივო სამმართველომ ეფექტურად იმუშავა იმ კუთხითაც, რომ მან დროულად განავითარა საარქივო სფეროში ახალი სტრატეგიები, რომლებიც გულისხმობდა მსგავს სიტუაციებში მოქმედების დეტალურ აღწერასა და ინსტრუქციას, ასევე ინტერნეტით საარქივო მომსახურების გაუმჯობესება. აღსანიშნავია ის, რომ სამომავლო სტრატეგიაზე მუშაობა უკრაინამ დაიწყო. მიუხედავად იმისა, რომ ლიეტუვას არქივს ჯერ არ აქვს შემუშავებული ანალოგიურ ვითარებაში მოქმედების გრძელვადიანი გეგმა სახელმწიფო რეგულაციებთან თანხვედრაში უკვე დაწყებულია. ამგვარი მიდგომა მნიშვნელოვანი გარანტიაა არქივებისა და მკვლევრებისთვის, რომ მომავალში, COVID-19-ის მსგავს კრიტიკულ სიტუაციებში, მათი სამუშაო იქნება დაცული და უზრუნველყოფილი (იხ., <https://avr.org.ua>).

Covid-19-ით გამოწვეულ რეალობას, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხელი შეუწყო განვითარებულმა ტექნოლოგიურმა საშუალებებმა და იმ ფაქტმა, რომ XXI საუკუნეში ჰუმანიტარული მეცნიერება უახლესი ტექნოლოგიური საშუალებებით დოკუმენტირებულ და არქივირებულ ინტერდისციპლინურ კვლევით რესურსებს ეფუძნება. რა თქმა უნდა, და ზემოთ განხილული სტატისტიკური ინფორმაციაც ცხადყოფს, რომ ამ ყველაფერს ფეხდაფეხ მიჰყვებოდა საქართველო და შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის არქივიც, სადაც ჯერ კიდევ გასული საუკუნის ბოლო ათწლეულში დაიწყო საარქივო ფოლკლორული მასალების რეტროდიგიტალიზაცია, ელექტრონული სისტემაზაცია და ამ გზით სამეცნიერო საზოგადოებისთვის ფართო ხელმისაწვდომობა. რამდენიმე ათეული წლის მანძილზე მუშაობითა და სხვადასხვა ორგანიზაციისა და ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით დღეს ფოლკლორის არქივში ფუნქციონირებს ორი დიდი ელექტრონული საძიებელი: 1. ქართული ფოლკლორის მონაცემთა ბაზა (იხ., <http://www.folktreasury.ge/ARPA/>) და 2. ქართული ხალხური პროზის კომპარატივის ტული ანალიზის ელექტრონული პლატფორმა (იხ., <http://www.folktreasury.ge/Folklore/>).

კვლევამ დაგვანახვა, რომ ჩვენ მიერ განხილულ არც ერთ ქვეყანაში პანდემიასთან დაკავშირებით კანონმდებლობაში ცვლილე-

ბები არ მომხდარა, თუმცა ათივე ქვეყნის არქივებში მიიღეს პანდემიასთან დაკავშირებული ზოგადი წესები, რაც გულისხმობდა: დახურულ სივრცეში პირბადის ტარების ვალდებულებას, სოციალური დისტანციის დაცვას, სანიტარიისა და ჰიგიენის ნორმების დაცვას და ა.შ. პანდემიის პირობებში საუკეთესო აღმოჩნდა უკრაინის საარქივო საქმიანობის გამოცდილება, რომელმაც მსგავს სიტუაციაში ეფექტური მუშაობის გრძელვადიანი სტრატეგიაც კი შეუმუშავა. ამასთან, სასურველია, დაიწყოს **Covid-19**-თან დაკავშირებული თანამედროვე დოკუმენტებისა და ზეპირი ისტორიების ციფრული არქივების შექმნა-შენახვა, რათა მომავალში COVID-19-ის პანდემიის პერიოდის კვლევა გაუმარტივდეთ მკვლევრებს და საარქივო კოლექციები დარჩეთ მომავალ თაობებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ქართული ფოლკლორი 1974: ქართული ფოლკლორი, IV, ლექსიკონი (ა-ლ). თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1974.

ქართული ფოლკლორი 1975: ქართული ფოლკლორი, V, ლექსიკონი (მ-პ). თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1975.

ქართული ფოლკლორი 2015: ქართული ფოლკლორი (ხმოვანი საარქივო ჩანაწერები), კომპაქტდისკი ბუკლეტით. თბილისი: გამომცემლობა „იდეალ გლობალი“, 2015.

ჩიქოვანი 1964: ჩიქოვანი, მ. ქართული ფოლკლორი, I-II. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1964.

ჩიქოვანი 1980: ჩიქოვანი, მ. (რედაქტორი). ქართული ფოლკლორი, X. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1980.

სასარგებლო ბმულები:

<http://www.folktreasury.ge/ARPA> (შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის არქივი) – 10.11.2021

<http://www.open-archives.org/en/newsblogs/interestingnews/36> (ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტი (IDFI) – 10.11.2021

<https://archive.gov.ge/ge/distantsiuri-momsakhureba-1> (საქართველოს ეროვნული არქივი) – 10.11.2021

<https://archive.gov.ge/ge/elektronuli-katalogebi> (საქართველოს ეროვნული არქივი) – 10.11.2021

<http://archive.security.gov.ge/servisebi.html> (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი) – 10.11.2021

<https://avr.org.ua/?idUpCat=51&locale=en> (უკრაინის ციფრული აქრივი) – 10.11.2021

<http://cautare-b.arhivelenationale.ro/cautare-b/feldsuche.aspx> (რუმინეთის ეროვნული არქივის ელექტრონული საძიებელი) – 10.11.2021

<https://eais-pub.archyvai.lt/eais/> (ლიეტუვის ლიტერატურისა და ხელოვნების არქივი) – 10.11.2021